

mert különben nem érte volna be azokkal a sok helytt csak úgy oda vetett tételekkel, másra hagyva azoknak ethico-psychologiai indokolását és bizonyítását.

F. L.

A francia forradalom philosophiája.

Paul Janet: „*Philosophie de la revolution française*. Paris 1875.“
című művének ismertetése.

(Librairie Germer Bailliére)

A francia forradalom historiájának két korszaka van; egyik 1789-től 1848-ig, másik az 1848 utáni; amaz a föltétlen dicsőítés, vagy gyalázás korszaka; emez pedig olyan, a melyben már skepsis és kritika vegyül a dogmákban való hithez. Az első korszakban évről évre nő a politikai pártok s írók hevessége az ellenzés arányában; a második korszakban épen oly arányban hátrál a politikai dynastismus, lépésről lépésre, s visszavonul csaknem az ellenforradalom határáig.

A forradalom philosophiáját azon kitűnőbb írók nézetei alkotják, a kik e forradalom kitörése óta, megszakadatlan rendben, egymásután nyilatkoztak annak indokai felől; egyik egyben, másik másban keresvén a főfő indokokat; mindenik a maga szempontjából bírálgatta, helyeselte, vagy kárhoztatta, vagy magát a forradalom alapeszméjét, vagy ezen alapeszme életbeléptetésének módozatát.

E különböző álláspontu írók, illetőleg iskolák közül első helyen szólunk az úgy nevezett történelmi iskoláról, s ennek két, ellentétes nézetű képviselőjéről, u. m. Burke- s Fichte-ről.

Történelmi iskola, Burke, Fichte.

Burke az angol alkotmány történelmi fejlődésének analogiájából bírálja a forradalmat. Szerinte az alkotmányt historiai elv s tapasztalat szerint kell fejleszteni. Így tett Angolország, kivéve némileg azon egy esetet, midőn II. Jakabról azon nyilatkozatot tette, hogy elhagyta trónját, s ennél fogva helyébe ültette Mária-t és Vilmost. Igaz, hogy ezen eset eltér Anglia törvényes gyakorlatától, de az angol nemzet csak is kivételes esetnek tekintette ezt, mert az angol törvény és fogalmak szerint a dynastiának örökösnek kell lenni. Igaz, hogy Franciaország helyzete némileg különböző volt, mert itt, az idők folyamában kevés maradt meg olyan, a mire építeni lehessen, de mégis maradt valami, ezt kellett volna tovább építeni. Fő hibája volt a forradalomnak az úgy nevezett „emberi jogok“ metaphysikai proclamálása, a mi merő abstractiókra s szánandó tulzásokra vezetett. Először Burke, hogy az állam minden tagjának s illetőleg minden embernek joga van az igazságszolgáltatáshoz, munkája gyümölcsének élvezéséhez, családalapításhoz, gyermekei neveléséhez, s általában a maga jobblétének — mások kára nélkül — eszközléséhez.

Szerzőnk szerint nem lehet átlátni, mi különbség van e közt és a forradalom által kimondott emberi jogok elmélete közt, ha csak

az nem, hogy Burke hallgat a népsouverainitásról. Ezt valószínűleg azért hallgatta el, mert az angol alkotmány alapja kétségtelenül a nép souverainitás, és mivel, köztudomás szerint, Angliában is sok barátja volt a forradalom alapeszméinek, attól félték az angol conservatívek, hogy ha ezen eszmék a francia alkotmányban úgy testesülnek meg, hogy az öszszes nép lesz e jog birtokosává, majd az angol nép is így kívánja alkalmaztatni, s az alkotmányt módosíttatni. Egyébaránt:

a mi ezen emberi jogokat illeti: azok kétfélék: u. m. köz- és magánjogi természetűek. Ámbár igaz, hogy hiba volt azoknak ily metaphysicus, vagy absolut felállítása, a mely, ha talán éppen lehetlenné nem tette is azok megvalósítását, életbe léptetését, de megnehezítette: de ez végre is a methodus kérdése. Kétségtelen, hogy ha a forradalom nem volt is képes a maga emberi jogaiból állandó közjogot teremteni, de az általa felállított magánjogi elvek örök időkre érvényeseknek bizonyultak, a melyeket mind az 1814. charta, mind az 1851. évi alkotmány respectált, és a melyek azóta Európa minden civilizált államának codexeibe bementek.

Kétségtelenül jobb lett volna a különböző érdekelt felek közti békés compromissumra alapítani a francia szabadságot, vagyis, mint Angliában történt, folytonosan fejleszteni; de a kritikásoknak is meg kell vallaniok, hogy ez, a francia viszonyok közt lehetetlen volt.

Igaza van Burkenek, midőn mondja: „semmiféle intézmény nem törölheti el azon sajátságokat, melyeket részint maga az isten teremtett, részint a természet, nevelés és szokások hoztak létre.“ De Franciaországban más volt a helyzet. Itt már rég megsemmisített a királyság minden elemet, a mi valami szabadságot képviselhetett volna, u. m. papságot, aristokrátiát, municipalitást etc.; itt már teljessé tette a királyság az egyenlőséget (a szolgaságban); tehát a forradalomnak nem lehetett más kiinduló pontja, mint az egyenlőség. Ha lehet — a mint hogy lehet is — a francia forradalomnak szemrehányást tenni tulzásaiért, idealismusaért, ezt legkevésbé teheti egy angol ember.

Nagy hiba az ángolok 1688. évi forradalmát mutatni fel minta képpen, mert az ángolok is nem 88-ban, hanem 1640-ben kezdték; ők is kivégezték királyukat, s alapítottak republikát, majd katonasuralom alatt éltek, végre a reactioba rohantak, s csak 88-ban lettek okosabbakká. A francziák is okosabbak voltak 830-ban. Továbbá az 1688. évi forradalmat jóformán csak a vallási és a választói jogokon ejtett sérelem okozták; ellenben Franciaországban számtalan sok sérelem volt; a feudalismus, a feudális urak politikai jelentőségének elenyészése után is folytatta viszszaéléseit; XV. Lajos állította viszsza azon régi törvényt, mely szerint csak nemes lehet katonatisztté. Végre maga azon körülmény, hogy a francia forradalom 200 évvel jött az ángol után, természetesen tette azt sokkal dühösebbé; mert azóta a nép alsó rétegeihez is elhatottak a felvilágosodás eszméi, a melyek sokszorosan fokozták az elnyomás elleni gyűlöletet.

Fichte.

Fichte egészen philosophus módon fogja fel a forradalmat. Sze-

rinte minden forradalomnál fő dolog annak legitimitása és bölcsesége, vagy is czélszerűsége. Amazt a morál, ezt a psychologia szempontjából kell megítélni. E szerint míg Burke mindent a historiára épít, Fichte egészen elveti ezt, csak a tiszta én-ből indul ki, s ha szól is tapasztalásról, ezen nem az életből és történelemből meríthető tapasztalást érti. Szerinte semmit sem ér, ha tudjuk is, hány nagy monarchia létezett, vagy hogy: mikor volt a philippii csata; az igazi tapasztalás a psychologiai, u. m. „az emberi lélek tapasztalati megismerése; csak így lehet helyesen, és minél kevesebb csalódással ítélni; a közönségesen ugynevezett historiában nem láthatunk semmit.“

Fichtenek a forradalmat tárgyaló történelmi műve csak a legitimitás körül forog. Azt pedig Rousseau Contrat socialja szerint fejtegeti, még pedig úgy, hogy „nem kell kérdezni, hol kötöttet vala ilyen szerződés; maga Rousseau sem úgy értette azt, hanem csak mint ideált tekintette. Fichtenél ez a fő kérdés: Van-e valamely népnek joga kormányát megváltoztatni? Felelet: Van, mert a változtatlanság ellenkezik a tökélyesbüléssel; minden népnek joga van elhárítani minden akadályt, a mi gátolja jóllétének fejlődését. Másik lányszem Fichte okoskodásában ez: Mindenkinnek joga van kivonni magát azon társadalomból, a melybe belépett, egyeseknek úgy, mint nagy tömegeknek; ha egy tömeg kilép, vagy p. o. ha egy egész nép kilép fejedelmével kötött szövetségéből: ez a forradalom.

Fichte kitér a nehézségek elől, a helyett, hogy azokat megoldaná. Mert igaz ugyan, hogy, in abstracto, minden népnek joga van rendelkezni magáról: de most már egy nép sincs többé ily képzett természeti állapotban, hanem bizonyos politikai és polgári törvények alatt él, melyeket nem lehet a törvényes tényezők hozzájárulása nélkül megváltoztatni. E törvényeket megváltoztatni is csak úgy lehet, ha az emberek elismerik annak mostani fennállását. Abstrakt fogalom szerint igen is lehet egy souverain egy öszszegyült nép, de positív törvények szerint csak a törvényes constituensek öszszesége alkothat és változtathat törvényt. E nehézségeket kikerülte Fichte. Ő teljesen egynek veszi a törvények megváltoztatásához és a forradalomhoz való jogot. Nem látja, hogy a francia forradalom fő kérdése ez volt: miképpen lehessen kijutni egy ártalmassá vált törvényes állapotból, midőn a törvényes constituensek nem akarják ezen változtatást.

Mind a népfőlség, mind a historiai jog elméletének oly tulsága, a milyét ezen két irónál látunk, egyformán absurdításra vezet. P. o. ha Fichte szerint korlátlan a népfőlség, minden képviselőválasztás alkalmával föl lehetne forgatni minden létező intézményt; minden uj országgyűlés tabula rasát csinálhatna, holott ez polttikai képtelenség, mert maga azon választási actus is, a mely ezen gyűlést teremtette, egy előbbi törvény folyamánya; a multtal teljesen szakítani: képtelenség. A historiai jog merev elmélete — Franciaországban — éppen ilyen képtelenség, mert a királyság, abusus által, tapodta el az előbbi intézményeket és hogy ha csak azért, mert ekkor valóban létezett,

historiai jog tényének vennék az abszolút királyságot, ezen jogon vehetnénk historiai multnak, s ténynek minden olyan forradalmi állapotot, a mely már átlépte létezésének első stadiumát.

Ha ezen elméleteket a francia forradalomra alkalmazzuk, ily eredményre jutunk: a francia abszolút királyság, miután már minden lehető eszközt megpróbált, s egyikkel sem ért célzt, maga folyamosdott a nemzetgyűléshez, s ezzel nyiltan megvallotta, hogy maga már képtelenné vált a kormányzatra; s maga által a gyűlés összehívása által tetteg lemondott az abszolút hatalomról; midőn a felelősség egy részét átruházta a nemzetre, egyuttal átruházta a hatalom egy részét is. Másfelől, minthogy az állam megmentése csak a feudális előjogok eltörlése által volt lehetséges: ezen eltörlés is már előre ki volt mondva a gyűlés összehívásának ténye által. Ez a francia forradalom sarkpontja.

Mysticus iskola, St. Martin, De Maistre.

E két író egyezik anynyiban, hogy mindenik a gondviselés közvetlen beavatkozásának tekinti a forradalmat. Különböznek pedig egymástól anynyiban, hogy St. Martin philosophusabb, nyiltabb, s barátja a forradalomnak, De Maistre pedig éppen ellenkező. Amaz szerint a forradalom rendeltetése volt egy új, észszerű vallást teremteni a dolgok egészen új rendjével együtt; emez szerint pedig azért küldte a gondviselés, hogy ez által győzze meg a világot az egyház régi rendszere visszaállításának szükségességéről.

St. Martin szerint ez nem csak a francia nép, hanem az összes emberi nemzet forradalma, a melyen minden lépten nyomon látszik a gondviselés keze; ez: az utolsó ítélet kicsinyben. Franciaország lakol legelőbb, s nagy mérvben, mert ez volt legbűnösebb. Nem a XVIII. század philosophiájáért való bűnhődés ez, hanem a cath. papság által teremtett bálványimádásért. Legtöbbet is szenved a papság. A nemességet már régen tönkre tette az abszolút királyság; a papságnak pedig a forradalom adja meg a kiérdemelt halált. A papságnak van legtöbb bűne a forradalom okainak összehalmozásában, mert mig mindig isten nevéet hordta szájában, tulajdonképpen magát imádatta és gazdagítottatta; a szent könyveket a zsarolás tariffájává aljasította. Ennél fogva a forradalom egy nagy expiatio. A gondviselés előtt a dolgoknak nem neve fontos, hanem lényege. A XVI. század vallásháborúi csak névszerint voltak vallásháborúk, voltaképpen politikai küzdelmek voltak; a forradalomnak pedig csak neve politikai, lényege pedig vallási. Isten ezen művének végeztélja: az embereket az igazi vallásosságra vezérelni.

De Maistre határozott ellensége a forradalomnak. Szerinte ez tisztán rossz, merőben: a sátán műve. Az isteni gondviselés, a francia nép bűneinek megbüntetése céljából, megengedte, sőt akarta, hogy a sátán ezt létre hozza, azért, hogy az embereket eszökre térítse. Mert a francia nép igazi missioja: keresztyénnek lenni, s e missioját tagadta meg a XVIII. század philosophiájában. És midőn

az egész ország lakol, fölmerül a kérdés: ártatlanul lakol-e? Nem, mert az egész nemzet vétkes a király kivégeztetésében. És az isteni büntetés csodálatosképpen igazságos; e nép mintegy maga bevallotta bűnösségét, maga büntette meg magát méltóképpen a terrorismusban, a melyhez egy despota monarcha büntetése sem hasonlítható. A büntetés, a melyet a francia nemzet kiérdemelt, csak így, önmaga által kiszolgáltatta volt ily rettenetesen morális hatása. Ellenforradalmi hatóságnak nem lehetett volna ily hatása, mert annak tagjai ellenpárti emberek lévén, mindenki azt mondhatta volna: „ellenségei, azért büntetik ily iszonyuan.“ De még a legzsarnokibb törvényes kormány is képtelen oly meszsze menni, mint a véremberek mentek. Azonban e véremberek nem csak a hóhér törvényes munkáját tették fölöslegessé, hanem „Franciaországot is megmentették.“ Igen, mert miután már létrejött a forradalom, egyedül a rémuralom menthette meg mind Franciaországot az invasiótól, mind a monarchiát, s csak Robespierre pokoli genieje tehetett ily csodát.“

De Maistre nem csak a theokratico-mystikus, hanem a historiai iskolának is híve, s e tekintetben emelkedettebb, mint Burke. De Maistre szerint sem lehet a társadalmakat holmi metaphysikai eszmék szerint teremteni újjá, mert mint az előhaladás, úgy a hanyatlás tényei is a multak logikai következményei. Ő, e tárgyról való eszméit noha kissé paradox módon, de nagyon érdekesen fejtegeti. P. o. „alkotmányt nem lehet teremteni egy határozat által; a népek jogait nem lehet megírni; minél többet írunk rólok, annál gyengébbek azok; egy nép sem adhat magának szabadságot, ha nincs meg neki az a szabadság; nagy dolognak soha sem volt a kezdete „nagy.“ Szerinte az emberi jogok proclamálása volt a forradalom főfő hibája, mert: „a földön tulajdonképpen nincs ember, csak francziák, ángolok, németek, olaszok. stb. vannak; én egész életemben nem láttam embert.“

A mi illeti De Maistre-nek a vallásra vonatkozó okoskodását s jövendölését: igaz, hogy a forradalmi jogokat lehet nevezni providentialis eseménynek, sátáni műnek, és expiationak a multak bűneiért. De az ezekből elvont jövendölés egészen más kérdés! Mert a dolgok eddigi folyama ellenkezőt bizonyít. A régi catholicismus dogmái hitelének följújtására irányzott minden törekvés meghiúsult, s azt lehet várni, hogy azon dogmák tekintélye koronkint kisebb lesz. A nélkül, hogy biztosan meghatározni lehetne a forradalom eszméinek tisztáztatását, megneemesíttetését és elterjedését, mint azoknak, a vallás érdekében visszavonatasát.

De talán mégis megvalósulhatnak ezen proféták eszméi, csak-hogy más alakban, mint a milyenben ők gondolták. Nem lehetetlen, hogy az egyház, mostani nagy küzdelmének bevégeztével, nem találja többé magával ellentétesnek a modern szabadságot, sőt erre fog támaszkodni, a mikor aztán annál nyomatékosabb actiót fejthet ki. Meg

lehet, hogy a lelki világban forrongó vallási eszmék fognak találni magoknak egy tömörülési pontot, p. o. a régi ker. egyházat. De, hogy magunk is a jövődőlés terére ne tévedjünk, csak enynyt mondunk: „Az európai világ, ha nem akar úgy elpusztulni, mint a római, t. i. a régi római, szükség, hogy találjon fel valami olyan vallási symbolumot, a mely kiragadhassa a lelkeket a mostani két nagy veszélyből, u. m. a brutális atheismusból s a bálványimádásból.”

A mi illeti De Maistre másik okoskodását (nincs ember): ennek igazságán nagyon is lehet kételkedni. Mert avagy leheteflénség-e, hogy legyen a földön valahol olyan nép, a mely a társadalmi különbségek tényeit általános eszmékre vigye vissza; nép, a mely az egyetemes elibe tegeye a részletesnek, az eszményt e ténynek; a mely az emberben inkább azt keresi föl, a mi közös tulajdon, mint a különbségeket; a melyet inkább érdekel az, a mi megvan; a mely, az ész előnyére, lemond a traditiókrul. És ha van olyan nép, a mely látja, hogy az eszmék fejlődése daczára is szaporodnak a visszaélések, és e nép, a visszaéléseknek ellenszegülve, az egyetemes jogokra hivatkozik, proclamálja az emberi jogokat, avagy nem a maga traditióját követi-e a nép: a maga különös természetének, geniusának hódol-e?

Ne féljünk e theokratikus férfiak ellenére is megdicsérni a forradalmat azért, hogy ki merte kiáltani az emberi jogokat. Nem gyalázzuk mi azokat, a kiknél a szabadság = örökség, sőt előnyösnek tartjuk azok helyzetét. De miért ne törekednék az ember megvalósítani az emberiség ideálját. Hiszen, az isten, midőn embert teremtett, nem francziát, orosz, vagy ángolt, hanem embert teremtett a maga képére és hasonlatosságára. Mind a keresztyénségnek, mind a philosophiának természetére tartozik, hogy az emberiségnek egy közös típusát, eszményét vegye föl; s a forradalom nem abban hibázott, hogy proclamálta az emberi jogokat, hanem abban, a miben a középkori keresztyénség, hogy tüzzel, vassal erőszakolta magát az emberekre.

Alkotmányos iskola, Mme Staël, Thiers, Mignet.

Ezen iskola abban különbözik mind a historicustól, mind a theocraticustól, hogy midőn ezek határozottan elvetik a forradalmat, az alkotmányos iskola, midőn egyfelől kárhoztatja annak visszaéléseit, tulzásait, magát a forradalmat védi kisebb nagyobb bátorsággal, de ugyanazon elvből. P. o. Mounier, a ki mindjárt az oktoberi nap után bucsut vett a nemzetgyűléstől, kárhoztatja ugyan a tulzásokat, de határozottan elítéli a régi rendszert, s azt visszaállíthatatlannak mondja. Ilyen álláspontja van Staël aszszonynak is. Ő két körülményt emel ki, u. m. 1) Franciaországban a szabadság régi, a despotismus újabb; 2) 1789 előtt nem volt politikai alkotmány, ehhez pedig minden népnek joga van. És így, ha lehet szó erőszakosságról, bitórlásról, e vád nem a forradalmat, hanem a királyságot illeti; az 1789-ki nemzedék, nem csak a természeti jog, hanem a historiai jog alapján is állt, az az arra visszaállt.

Noha idealis Staël aszszonynak azon állítása, hogy minden nép-

nek joga van alkotmányhoz; másfelől hiba volna megtagadni magát az ennek alapjául szolgáló elvet. Igaz ugyan, hogy az a legjobb alkotmány, a mely a meglevőből historialag fejlődik a kor kívánalmai szerint: de a szerint kell lenni valaminek, a mi fejlődhessék; és ha semmi sincs, nincs mit fejleszteni, hanem teremteni kell. A forradalom ellenségei gunyosan hivatkoznak a francia nemzetnek azóta csinált egy tuczet constitutiójára; s igazságuk van, ha az ezekben felállított abstract elméleteket gunyolják, de azt nem gondolják meg, hogy mindezen alkotmányokból ment át az életbe egy-egy elv, p. o. az önadóztatás joga, a képviselő elmélete, a hatalmak elkülönítése a városi és departementalis önkormányzat stb. Vagyis 1789 óta képződött politikai traditio, a mi addig nem volt, tehát teremteni kellett, a mi nem történhetett másként, mint forradalom által.

Ez volt a restauratio korában az alkotmányos iskola véleménye. Ezen alkotmányos iskola kiváló képviselői Thiers és Mignet, amaz egy nagy eposszerű műben, ez pedig egy rövid, de velős munkában bírálgatja a forradalmat.

E két író nem indul ki holmi philosophiai abstractiókból, nem teszi jelszavává a szabadság, egyenlőség s testvériséget; ők nem akarnak egyéb lenni, s nem is voltak egyéb, mint historicusok. De mégis van művekben egy uralkodó eszme, u. m. a forradalom védelme. sőt dicsőítése annak legtulzóbb és legrettenetesebb phasisaiban is. Szigoruan elítélik a forradalom bűneit, de védik Franciaország érdekeit; elkarhoztatják a jakobinusok dühösségeit, de nem karhoztatják a dictatorságot, mint a mely nélkül lehetetlen lett volna Franciaországot megmenteni az invasiótul. E merész eszméknek higadt mérséklettel előadása bámulatosan kedvező hatást tett a francia nemzetre, mert e nép bálványozza a forradalmat, s örült, midőn azt most igazolva látta az ellene emelt tömérdek vád ellenében. Mert hát a restauratio korában divat volt a királypártiak, még a mérsékelt királypártiak körében is esztelenségnek és bűnnek nevezni a forradalmat, mint egy részeg nemzet művét.

E két író védelme e kettőre reducálható: 1) a forradalom tulzásait az udvar és a kiváltságosak pártja provokálta; 2) hogy az invasio tette elkerülhetlenné a dictatorságot.

Elvitathatatlan, hogy az alkotmányozó gyűlés tagjai többségének politikai tapasztalatlansága egyik tényező a tulzásokban, de mégis igaz, a mit ezen írók mondanak az udvarról és pártjáról, mint provokáló félről, s rá hárul e felelőség fő sulya. E felelőség kiterjeszhető a forradalom előtti időkre is, mert a forradalmakat meg lehet előzni böles intézkedések által. Meg is próbálták ezt Thurgot, Malesherbe és Necker, de az udvar megbuktatta őket. Ki nem tudná, hogy a két első rend makacsul vonakodott egyesülni a 3-ik renddel, és hogy jul. 14-én már megkezdett a kivándorlás. Ha karhoztatást érdemel is a jul. 14-ki vérontás, s az oktob. 5-ki botrány, ki nem

tudná, hogy ezeket az udvar provokálta. A mily igazán mondja Mignet, hogy XVI. Lajos alkotmányos királynak született, éppen oly igaz, hogy neje éppen ellentéte volt. Éppen így állunk az invasioval is. Sokan állítják, hogy Európa nem fenyegette Franciaországot. Legyen, de az igaz, hogy Franciaország fenyegetve hitte magát. Igaza is volt, mert ott voltak Koblenzben a menekültek, támogatva Európától, s házról házra jártak a kivándorolt hercegek, segílyt kérti Franciaország ellen. Ebből származott a terrorismus. A terrorismust sokan egyoldaluan fogják fel; egyik felekezet csak a haza megmentőjét látja benne; másik pedig csak az iszonyu vérengezést. Amaz elfelejti, hogy a vérengezés iszonyu bűn volt; emez pedig, hogy a terrorismus mentette meg Franciaországot. A jólléti választmányt dicsérni is lehet, elátkozni is. A kik csak az ország megmentőjét látják a terrorismusban, elfelejtik, hogy iszonyu következtetésre jutnak, midőn a bűnt is helyesnek vallják, ha hasznos. E két író nagy szolgálatot tett, midőn kimagyarázták a tények okait, de mégis hibába estek, midőn, bizonyos mértékig, a rosztat védik a jóért, a mit eszközölt. Es e hibába azért estek, mert azt hitték, hogy a mi történt, az mind szükségesképpen történt, másképpen nem történhetett volna.

Igaz, hogy a jólléti választmány nagy szolgálatot tett a nemzetnek, de nem áll az, hogy ezen eredmény emberibb módon is elérhető nem lett volna; mert valamint az anarchiának, ugy a despotismusnak is vannak fokozatai. A historiának joga van megmondani, hogy: ez, így nem jól történt, ha bár nem tudja is megmondani azt, hogy miképpen kellett volna. E két író tévedésének másik oka az, hogy az ő korukban még nem jutott el Franciaország a kritika korához, és midőn a forradalom ellenségei szenvedélyesen támadták azt meg, ők éppen ily szenvedélyesen védelmezték.

Ladányi Géza.

(Folytatása követk.)

A muzeum régiségtára t. cz. látogatói előtt feltűnhetik, hogy mindjárt az első szobában, a melyben a jelen rendezés szerint főleg az őskori, vagy ha ugy tetszik, a történelem előtti tárgyak vannak kiállítva, a szekrények nagyobb része üres. Ez azért van ugy, mivel muzeumunk tekintélyes kiállítvánnyal kívánván részt venni az anthropologiai nemzetközi congressus tárlatában, a hiányzó tárgyakat mind felküldötte Budapestre.

Hizeleghetünk magunknak, hogy kiállítványaink méltó feltűnést fognak okozni, egyfelől azért, mivel igen sok erdélyrészi lelhely képviselőit mutatja bé, másfelől mivel kivált bronz, réz és esereptárgyakban feltűnően sajátosság és felette érdekes alakokat nyújt, köztök nem egy unicumot is. A kő tárgyak igaz, hogy többnyire aránylag ifjak, de érdekes mutatványait adja annak, hogy e vidékek őslakói, mily sikerrel helyettesítették a nálunk nem igen előforduló kovát itteni keményebb és lágyabb kőnemekkel.